

รูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุในจังหวัดขอนแก่น*

The Model for Paying Homage to Buddha Relics in KhonKaen Province

วิรัตน์ นาคนชม, พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ และโสวัทย์ บำรุงภักดิ์
Virat Nakhonchom, Phramaha Daosayam Wachirapanyo and Sowit Bamrungphak
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: viratviratnakhonchom@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาการบูชาพระบรมสารีริกธาตุในจังหวัดขอนแก่น และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แล้ววิเคราะห์สรุปข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น มี 3 แห่ง คือ 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น 2) พระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง อำเภอมือ จังหวัดขอนแก่น และ 3) พระบรมสารีริกธาตุ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น มีการบูชา 2 แบบ คือ 1) อามิสบูชา เป็นการบูชาโดยมีดอกไม้ธูปเทียน แผ่นทอง ผ้าไตร มีพุทธศาสนิกชนหรือนักท่องเที่ยวมากราบสักการะขอพรอยู่ตลอดทั้งปี จึงเป็นอีกแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น 2) ปฏิบัติบูชา จัดให้มีการรักษาศีล ปฏิบัติธรรม ฟังธรรม ในวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เข้าพรรษา อยู่เป็นประจำ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนในเขตใกล้เคียงมาร่วมทำกิจกรรมบูชาพระบรมสารีริกธาตุเป็นจำนวนมากเป็นอย่างดี และรูปแบบการบูชาที่เหมาะสม คือ สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จัดวางในที่สูงรายรอบด้วยหุ่นเทพเทวดา 4 ทิศ มีเจริญพระพุทธมนต์และฟังธรรมเทศนาประจำเดือน จัดจำหน่ายสินค้าของชุมชน เวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรมอีสานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมเพื่อความศรัทธาเลื่อมใสและภาคภูมิใจ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา และรักษาศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามให้คงอยู่ต่อไป

คำสำคัญ: การบูชา; พระบรมสารีริกธาตุ

*ได้รับบทความ: 18 มีนาคม 2561; ตอบรับตีพิมพ์: 21 ธันวาคม 2561

Received: March 18, 2018; Accepted: December 21, 2018

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the history of the Buddha relics in Buddhism; 2) to study the worship of the Buddha relics in KhonKaen; 3) to present the appropriate model for paying homage to the Buddha relics in KhonKaen. In this study, the qualitative research methodology was used to collect the data and the descriptive analysis was used to interpret the obtained data according to the deductive method.

The research results revealed that: the suitable worship of the Buddha relics in KhonKaen have three place; Phra That Kham Kaen Wat Chedi Ya Phum, Amphoe Nam Phong, KhonKaen; Phra Mahathat Kaen Nakhon, Wat Nongwang, Amphoe Mueang, KhonKaen; Buddha relics in His Majesty at Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus; can be divided into two types: 1) worship with material things (*āmisā-pūjā*) such as flower, joystick, candles, golden flat items, robes and etc.; 2) worship by practice (*paṭipatti-pūjā*) such as precept observation, dhamma practices and listening to the sermon in the important days: Visakha-puja, Asaraha-puja and Buddhist Lent. The appropriate model of worship is that the shrine of the Buddha relics should be in the high position, surrounded by the celestial images (*deva*; god) in four directions; the chanting and listening to the sermon should be practiced monthly; the charity should be made during the ceremony; the venue and car park should be clean and adequate; the community product sale, Isan cultural performances in relations to Buddhism should be organized; all stakeholders should participate in the event to raise the faith and proudness of the participants; this is for prolonging the religion and preserving the valuable cultures and tradition.

Keywords: Worship; Buddha Relics

1. บทนำ

พระบรมสารีริกธาตุ คือ พระอัฐิของ พระพุทธเจ้า ทรงอธิษฐานไว้ก่อนปรินิพพาน ให้คงเหลือไว้หลังจากการถวายพระเพลิงพระพุทธ สรีระ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธบริษัท

(Public Relation Department Area 4, 2017)

ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์ทรงมี พุทธประสงค์ให้พระสรีระได้แผ่ขยายออกไป จำนวนมาก พระบรมสารีริกธาตุขนาดเล็กที่สุด แม้ประมาณเท่าเมล็ดผักกาด (Tīpīṭaka 32/76-

81/273) และเมื่อดับจิตภาณแล้ว สิ่งที่ยังเหลืออยู่คือ พระบรมสารีริกธาตุ ทั้งที่คงลักษณะเดิม (ไม่แตกกระจายไป) จำนวน 7 พระองค์ เรียกว่า วิปุกกัณธาตุ แบบกระจัดกระจาย มีสีดอกละลิ สีแก้มูกดา และสีเหมือนทองคำ ซึ่งมีขนาดต่างกัน รวมได้ 16 ทะนาน เรียกว่า วิปุกกัณธาตุ (Tipitaka 10/441/372) การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเพื่อให้สาธุชนได้สักการบูชา จึงถือว่ามีความจำเป็นและสำคัญสำหรับชาวพุทธอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื่องในวาระสำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อเปิดโอกาสให้ได้ร่วมกันปฏิบัติถวายเป็นอามิสบูชา ปฏิบัติบูชา และได้เป็นเครื่องเตือนสติให้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อมวลมนุษยชาติทั้งหลาย ซึ่งทำให้ดำรงตนอยู่ในโลกนี้ได้อย่างมีความสุข เพราะยึดหลักธรรมที่พระองค์ได้สั่งสอน และฝากไว้เป็นมรดกให้ยึดถือปฏิบัติกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus, 2012)

การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ จึงถือว่า มีบทบาทสำคัญต่อชาวพุทธมาก แม้ในการประเพณีปฏิบัติตามประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีขึ้นพระธาตุ ประเพณีแห่พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น การบูชาพระบรมสารีริกธาตุมี 2 แบบ คือ อามิสบูชา ปฏิบัติบูชา แต่รายละเอียด องค์ประกอบ และพิธีกรรมของการบูชาแต่ละแห่งจะไม่เหมือนกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นนั้นๆ ถึงอย่างไรก็ตาม การบูชาพระบรมสารีริกธาตุยังมีแนวทางพิธีกรรมตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาแล้ว เมื่อมี

การนำพระบรมสารีริกธาตุเข้าสู่ประเทศไทยก็มี การสร้างพระธาตุเจดีย์บรรจุตามความเชื่อตั้งแต่ สมัยพุทธกาล มีประเพณีหรือพิธีกรรมในการบูชา มาจนถึงปัจจุบันนี้ (PhraKru Kanlaya Sitthiwat (Saman Kanyanathammo), 1998 : 179)

จังหวัดขอนแก่น ได้จัดการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ตามนโยบายรัฐบาล หรือตามประเพณีวันสำคัญในพระพุทธศาสนา หรือเป็นการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเป็นการเฉพาะกิจ หลายครั้ง แต่การจัดแต่ละครั้ง มิไม่มีรูปแบบมาตรฐานเป็นแนวทางปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับผู้ที่ได้รับมอบหมายในแต่ละครั้งจากจังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้มีองค์ประกอบหลายอย่างเช่น วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายการจัดงาน การมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง สถานที่จัดงาน ระยะเวลาการจัดงาน งบประมาณ ตลอดจนการบริหารจัดการ ซึ่งองค์ประกอบต่างๆ จะส่งผลต่อความเชื่อ ความศรัทธา ต่อพุทธศาสนิกชน ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา หลักการปฏิบัติตามประเพณีโบราณ และสอดคล้องกับสังคมยุคปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ เพื่อศึกษาประวัติพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาการบูชาพระบรมสารีริกธาตุในจังหวัดขอนแก่น และเพื่อเสนอรูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น มาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อความสุขของตนเอง ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืนตลอดไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการบูชาพระบรมสารีริกธาตุในจังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อเสนอรูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตำราทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเอกสาร ประวัติศาสตร์ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านพระบรมสารีริกธาตุ บริบทการบูชาในสังคมปัจจุบัน ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงในการวิเคราะห์นำไปสู่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งแบบสัมภาษณ์ต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะอาจารย์ที่ปรึกษา ก่อน โดยมีแผนกำหนดการออกพื้นที่ภาคสนามพร้อมหนังสือจากบัณฑิตศึกษา เพื่อสัมภาษณ์ในแต่ละกลุ่มตัวอย่าง และการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) เป็นกลุ่ม โดยผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจะถูกคัดเลือกจากผู้ที่มีประสบการณ์ตรงหรือเป็นผู้สามารถให้ข้อมูลที่ต้องการได้ ดังนั้น ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม จึงเป็นที่มีคุณลักษณะหลายๆ

ประการ ที่คล้ายคลึงกัน (Homogeneity) โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะถูกเชิญให้มาร่วมวงสนทนากันอย่างเป็นธรรมชาติในบรรยากาศที่เหมาะสมโดยมีจำนวนสมาชิกอยู่ระหว่าง 6-8 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้การสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเนื้อหา และภาษา ก่อนนำไปใช้สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดบันทึกใช้เครื่องบันทึกเสียง ประกอบการสัมภาษณ์ กล้องถ่ายภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหวเป็นเครื่องมือ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช 2535 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แหล่งข้อมูลหนังสือ ตำรา เอกสารเกี่ยวกับประวัติของพระบรมสารีริกธาตุ ราชทูต เว็บไซต์ ตลอดจนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นต่อการวิจัย และการศึกษาภาคสนาม เป็นการศึกษาจากการสังเกตการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องคือ กลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการบูชาพระบรมสารีริกธาตุในพื้นที่เป้าหมาย ทำการวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปข้อมูลตามหลักวิชาการ โดยการสัมภาษณ์ในเชิงลึกผู้ที่มีส่วนร่วมแล้วนำมาวิเคราะห์และสรุปผลรวบรวมนำเสนอผลการวิจัย โดยการวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์จากการบันทึกเทปและถอดเทปที่บันทึกเสียงไว้นำมาเรียงลำดับ และแยกแยะข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงผลการศึกษาสรุปการวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะ

4. สรุปผลการวิจัย

1. ประวัติพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนา หมายถึง พระอัฐิธาตุ (กระดูก) ของพระพุทธเจ้า พระผู้เป็นเลิศ ประเสริฐยิ่ง ระบุชื่อกระดูกส่วนนั้นๆ เช่น พระทนต์ธาตุ ประเกศของพระบรมสารีริกธาตุ 1) พระบรมสารีริกธาตุที่แยกกระจายออกจากกัน เพื่อยังประโยชน์แก่มหาชนผู้นับถือ 2) พระบรมสารีริกธาตุที่ยังอยู่เป็นชิ้นสมบูรณ์ไม่แตกกระจายออกไป ลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ มี 3 คุณลักษณะ คือ 1) มีรูปพรรณสัณฐานดุษณีเมลิต วรรณผกาดรวมทั้งสีสน 2) มีรูปพรรณสัณฐานดุษณีเมลิตขาวสารหัก มีผิวขาวนวล และ 3) มีรูปพรรณสัณฐานดุษณีเมลิตถั่วแตก (ถั่วเหลือง) และมีสีเหลืองดอกพิกุล ส่วนการแผ่ของพระบรมสารีริกธาตุไปยังประเทศต่างๆ เช่น ชาวพุทธศรีลังกาถือว่าพระบรมสารีริกธาตุนั้น มีความสำคัญยิ่งเป็นมิ่งมงคลเท่ากับพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ในลังกาที่เดียว ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่นับถือพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุและวัตถุมงคลที่สำคัญ เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ โดยยึดเอาวัตถุมงคลที่อยู่ในสิ่งนั้น ซึ่งมีความสำคัญต่อจิตใจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีความเป็นสิริมงคลและมีความสำคัญในงานประเพณี ทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ มีทั้งการสักการะด้วยอามิสบูชาทำได้หลายอย่าง และการปฏิบัติบูชา การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ มีอานิสงส์ทำให้ผู้สักการบูชามีความสุข ความเจริญทั้งใน ปัจจุบันและอนาคตกาล ที่ส่งผลให้ไปสู่สุคติ และบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ความเชื่อนี้ก็ปรากฏออกมาในประเพณีหรือพิธีกรรมของคนในถิ่นนั้นๆ

มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ เมื่อใดที่ประสบภัย ก็จะไปกราบไหว้บูชา ขอศีลขอพร วิธีชีวิตอย่างนี้มีมาอย่างต่อเนื่องจากยุคสู่ยุค

2. การบูชาพระบรมสารีริกธาตุในจังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปข้อค้นพบได้ว่า การบูชาพระบรมสารีริกธาตุในจังหวัดขอนแก่น โดยสรุปคือ มีพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปด้วยกัน 3 แห่ง คือ 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นพระธาตุสัญลักษณ์ของจังหวัดขอนแก่น ที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพศรัทธา และมีความเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ รูปแบบของการบูชาพระธาตุ จะมีจัดทำการสักการบูชาเดือนละ 2 ครั้ง คือ วันเพ็ญและวันสิ้นเดือนของทุกเดือน 2) พระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีพระบรมสารีริกธาตุตามนิมิตจากประเทศพม่า มีลักษณะเป็นหอพระธาตุ 9 ชั้น รูปแบบการบูชาจะไม่เป็นทางการ เน้นการบูชาโดยอามิสบูชา ด้วยการบูชาดอกไม้ ธูปเทียน มีพุทธศาสนิกชนหรือนักท่องเที่ยวมาก กราบสักการะขอพรอยู่ตลอดทั้งปี จึงเป็นอีกแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น และ 3) พระบรมสารีริกธาตุ ประดิษฐาน ณ ชั้น 2 อาคารหอฉัน (พระพิมลธรรม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับจากพิพิธภัณฑ์นิวเดลี ประเทศอินเดีย และสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เถี่ยว อุบเสโณ) อดีตเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ได้มอบต่อให้รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น รูปแบบการบูชาจะมีทั้งที่เป็นลักษณะอามิสบูชา

คือ เปิดให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปหรือนักท่องเที่ยวได้มากราบสักการะ มีการถวายพระไตร ดอกไม้ธูปเทียน ในส่วนของการปฏิบัติบูชาจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมบูชาพระบรมสารีริกธาตุอย่างต่อเนื่อง การฟังเทศน์ และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่เป็นประจำ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนในเขตใกล้เคียงมาร่วมทำกิจกรรมบูชาพระบรมสารีริกธาตุเป็นจำนวนมากเป็นอย่างดี และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาให้นักศึกษาได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาสักการะบูชาที่ได้รับความนิยมมากขึ้นจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยว

3. รูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้ สำหรับรูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น มี 2 แบบ คือ 1) อามิสบูชา เป็นการบูชาทุกวัน โดยมีดอกไม้ธูปเทียน แผ่นทอง ผ้าไตร เป็นต้น และ 2) ปฏิบัติบูชา โดยจัดให้มีการรักษาศีล ภาวนา ฟังธรรมในวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เข้าพรรษา รูปแบบการบูชาที่เหมาะสม คือ 1) สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุให้มีการจัดวางในที่สูงรายรอบด้วยหุ่นเทพเทวดาหรือพญานาค 4 ทิศ ตกแต่งด้วยศิลปะแนวอีสาน 2) กิจกรรมประจำเดือน มีเจริญพระพุทธมนต์และฟังธรรมเทศนา 3) โรงทานถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป 4) จัดให้ผู้รับผิดชอบดูแลรักษาความสะอาด ที่ทิ้งขยะให้เพียงพอ 5) สถานที่จอดรถให้เพียงพอและปลอดภัย 6) จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าที่หลากหลายและเป็นการส่งเสริมอาชีพของชุมชน 7) เวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรมอีสานที่เกี่ยวกับพระพุทธ

ศาสนา และ 8) ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมเพื่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสและเกิดความภาคภูมิใจ เพราะเป็นรูปแบบการบูชาที่ใช้หลักการที่เคยปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผสมผสานกับวัฒนธรรมประเพณีศิลปะท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความสวยงามเกิดความประทับใจแก่ผู้ร่วมบูชา และเกิดพลังศรัทธาที่จะน้อมนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติในชีวิตประจำวันเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา และรักษาศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่ดีงามให้คงอยู่จากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

5. อภิปรายผลการวิจัย

ตามที่ได้เสนอผลการวิจัยเรื่องนี้ มีประเด็นที่นำมาอภิปรายดังนี้

1. พระบรมสารีริกธาตุ โดยเฉพาะคุณลักษณะเฉพาะของพระบรมสารีริกธาตุที่พบเห็นและได้รับการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนพระภิกษุสงฆ์ โดยทั่วไปมีลักษณะที่มองจากภายนอกได้ คือ มีหลายสีตั้งแต่สีแดงแก่ จนกระทั่งชุ่น สีขาวดุจสังข์ สีทอง สีดำ สีชมพู สีแดง ฯลฯ โดยมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ลักษณะเมล็ดข้าวสาร เมล็ดพันธุ์ฝักกาด เมล็ดถั่วแตก แก้วใส และพบว่าพระบรมสารีริกธาตุขนาดเล็ก สามารถลอยน้ำได้ ซึ่งสอดคล้องกับตำราพระธาตุและพระบรมธาตุซึ่งบุญช่วย สมพงษ์ ได้กล่าวว่า สามารถลอยน้ำได้และลอยติดกันเป็นแพ โดยสามารถเสด็จมาเพิ่มจำนวนหรือลดลงได้เอง ซึ่งลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุทำให้แตกต่างจากปุณฺณทั่วไปการกระจายของพระบรมสารีริกธาตุไปสู่ประเทศต่าง ๆ นับเป็นเพราะพระปัญญาธิคุณ อันสูงส่งของ

พระบรมศาสดา ที่ได้ทรงมองเห็นในด้านการเผยแผ่ และการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงของ พระพุทธศาสนา จึงได้ทรงตั้งปณิธานให้พระบรม สารีริกธาตุของพระองค์แตกออกเป็นจำนวนมาก หลังจากที่ได้แจกจ่ายไปยังเมืองต่างๆ ตามหลักฐาน ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ในสมัยต่อมาการ คมนาคมเชื่อมต่อ มีความสะดวกสบายขึ้น ประชาชนมีการติดต่อค้าขายกันมากขึ้น พระบรม สารีริกธาตุ จึงสามารถกระจายไปสู่ประเทศต่างๆ ได้มากขึ้น

2. ความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธ ศาสนาได้แทรกซึมผสมผสานอยู่ในแนวความคิด จิตใจและกิจกรรมแทบทุกด้านของชีวิตชาวพุทธ ตลอดมา ส่งผลดีทางด้านจิตใจของชาวไทยเป็น อย่างดี เท่ากับว่า พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือใน การควบคุมความประพฤติของคนไทยทั้งพฤติกรรม ทางพระพุทธศาสนาและพฤติกรรมโดยทั่วไป หลัก คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมชีวิตจิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทยให้เป็นคนที่มีจิตใจ กว้างขวางและร่าเริงแจ่มใส ชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความเป็นมิตร เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย ยินดีในการ ให้และแบ่งปันพร้อมที่จะบริจาคและให้ความช่วย เหลือ ที่เรียกกันว่า เป็นคนมีน้ำใจ อันเป็นลักษณะ เด่นที่ชาวต่างชาติสังเกตเห็น ความเชื่อนี้ก็ปรากฏ ออกมาในประเพณี/พิธีกรรมของคนในถิ่นนั้นๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ความเชื่อ เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทยและทรง คุณค่าในด้านต่างๆ ได้แก่ 1) ด้านประวัติศาสตร์ ทำให้คนรุ่นหลังได้ทราบประวัติความเป็นมาของ พระบรมสารีริกธาตุ 2) คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม

ของไทยให้เข้ากับศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่นจนเป็น เอกลักษณ์ของชาติ 3) คุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรม จากความเชื่อ ความเลื่อมใสศรัทธาทำให้มีการ ปฏิบัติที่ดีต่อพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งแต่ละภาคก็มี การปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน 4) คุณค่าด้านจิตใจ เมื่อจะทำการสักการะพระบรม สารีริกธาตุต้องทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ เป็นพลังแห่ง ศรัทธา มีความมุ่งมั่นหวังเป็นที่พึ่ง 5) คุณค่าด้าน การท่องเที่ยวของพระบรมสารีริกธาตุนั้น ถือว่า เป็นสิ่งที่ดึงดูดเหนี่ยวพุทธศาสนิกชนไทย หรือแม้แต่ ชาวต่างประเทศ เพราะเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยว ที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษ เพื่อศึกษาถึงพุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทย และ 6) คุณค่าต่อวิถีชีวิตของ คนในสังคมไทย ทำให้คนในสังคมไทยมีวิถีชีวิต ที่สงบร่มเย็นเนื่องจากประชาชนได้นำหลักธรรม ในพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตและ แทรกซึมเข้าไปสู่จิต วิญญาณ ของพุทธศาสนิกชน ดังนั้น พระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นตัวแทนหนึ่งของ พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลที่ทรงคุณค่าต่อการ ดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยความสำคัญของ พระบรมสารีริกธาตุในด้านจิตใจมีมากมาย พระพุทธศาสนิกชนให้ความสำคัญต่อพระบรม สารีริกธาตุในประเด็นต่างๆ การเป็นเครื่องยึด เนี่ยวจิตใจให้มีความสำคัญว่า พระบรมสารีริกธาตุ เป็นปูชนียวัตถุ และวัตถุมงคลที่สำคัญ เป็นเครื่อง ส่งเสริมกำลังใจ โดยยึดเอาวัตถุมงคลที่พระบรม สารีริกธาตุบรรจุในสิ่งนั้น เช่น พระเจดีย์ พระสถูป พระพุทธรูป พระพิมพ์และวัตถุมงคลอื่นๆ ที่ตน เคารพนับถือ แม้ในเรื่องวัตถุมงคลไม่มีอยู่ในคำ สอนทางพระพุทธศาสนา แต่พุทธศาสนิกชนให้

ความสำคัญ เนื่องจาก ได้ให้ความสำคัญในด้าน พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณว่าเป็น เครื่องต้านภัยพิบัติและก่อให้เกิดความสุขความ เจริญได้ สอดคล้องกับการศึกษาของพระมหา มนตรี วลุลโก (ป้อมสุข) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า ทศนคติและความเชื่อในเรื่องวัตถุมงคลของ สังคมไทยมีค่อนข้างสูง โดยมีความเชื่อมั่นในเรื่อง อานุภาพของวัตถุมงคลที่ได้รับการปลุกเสกจาก พระภิกษุในพระพุทธศาสนาและเข้าใจว่าวัตถุมงคลเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา จึงยอมรับและ ศรัทธาต่อวัตถุมงคลอย่างจริงจัง และมีความเชื่อต่อ ความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ในด้านพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพและสังฆานุภาพของวัตถุมงคลจะช่วย คุ้มครองให้รอดปลอดภัย ทำให้สังคมเกิดการ สร้างสรรค์ในเชิงศิลปะ

3. การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ ด้วยความเคารพและศรัทธานั้น สืบเนื่องมาจาก พุทธศาสนิกชน มีความเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุ เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มักจะทำอะไรก็เป็นผลสำเร็จ โดยเฉพาะทางจิตอันสูงส่ง ทำให้จิตมีลักษณะสว่าง สะอาด สงบ สุขใจ เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากเหตุ คือการปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน โดยสอดคล้องกับ แสง จันทรงาม ที่ได้แสดงทัศนะในเรื่องเดียวกันว่า ในทางจิตใจแม้จะมีศรัทธาอยู่ก็ไม่ถือว่าเป็น สิ่งสำคัญเป็นแต่เพียงคุณธรรมเบื้องต้น ที่จะไปสู่ การประพาสปฏิบัติเท่านั้น แต่มีการเน้นความ สะอาดของจิตใจเป็นพิเศษ ซึ่งสอดคล้องกับการ ศึกษาของพระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเลี้ยง) ที่ทำการศึกษา เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อ

เรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย ได้กล่าวว่า การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุก็ยังเป็นประเพณี ที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชน เพราะถ้า ไม่มีศาสนาก็ไม่สามารถทราบได้ว่า พระบรม สารีริกธาตุ มีความศักดิ์สิทธิ์เช่นไร เนื่องจาก พระพุทธศาสนาและพระบรมสารีริกธาตุเป็น สิ่ง คู่กัน และเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่ บรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา ยาวนาน การปฏิบัติที่สืบทอดกันเหล่านี้ ล้วนได้รับ อิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ จากความศักดิ์สิทธิ์ ของพระบรมสารีริกธาตุนี้ จึงทำให้เกิดการสร้างสิ่งประดิษฐ์และการสักการ บูชาตามมา กลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติ ต่อสิ่งที่ตนเองเคารพนับถือและปฏิบัติสืบไป ซึ่งการ ปฏิบัติอันเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้มีการ ปรับปรุงรูปแบบความเชื่อตามความเชื่อและ วัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่นั้น ซึ่งจะมีพิธีกรรมที่ เกี่ยวกับการความต้องการ สอดคล้องกับการศึกษา ของพระปลัดวิทย์ สิริโกโท (เที่ยงธรรม) ได้ทำการ ศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุ ของชาวพุทธ : กรณีศึกษาพระธาตุหล้าหนองของ ประชาชนจังหวัดหนองคาย ได้กล่าวว่าประชาชน จังหวัดหนองคายมีความเชื่อว่า พระธาตุหล้าหนอง เป็นเจดีย์ที่พระอรหันต์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จริง และองค์พระธาตุมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ดลบันดาลให้ผู้ศรัทธาแคล้วคลาด ปลอดภัยและเป็นสิริมงคลต่อตัวเอง

จากการเก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม และ การสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มเป้าหมายในเขต

พื้นที่วัดพระธาตุขามแก่น พระธาตุแก่นนคร วัดหนองแขว และจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น สรุปได้ดังนี้

การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ มีการบูชา 2 แบบ คือ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา อามิสบูชา เป็นการบูชาทุกวันโดยมีดอกไม้ธูปเทียน แผ่นทอง ผ้าไตรและเครื่องไหว้อื่นๆ เป็นเครื่องบูชา มีบทคำบูชาเป็นภาษาบาลีและคำอธิฐานขอพรจากพระบรมฯ มีตัวบริจาคนำสำหรับเครื่องบูชาตามจิตศรัทธาการปฏิบัติบูชา มีการปฏิบัติถือศีลภาวนาตามแบบพุทธปฏิบัติในช่วงวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เข้าพรรษา หรือมีกิจกรรมเฉพาะตามแต่ละแห่งกำหนด เป็นกิจกรรมขึ้นมา โดยจัดให้มีการรักษาศีล ภาวนา เพื่อให้เกิดทานศีล ภาวนา ฟังธรรม

การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เฉพาะกิจตามนโยบายของจังหวัดหรือรัฐบาล โดยที่ผ่านมามีการจัดกลางแจ้งหน้าสนามศาลากลางจังหวัดขอนแก่น เช่น งานสักการะพระทันตธาตุ จากประเทศภูฏาน พ.ศ. 2554 งานสักการะพระบรมฯ เอลิมฉลองปีพุทธยันตี และมีการจัดตามวัดต่างๆ เช่น วัดธาตุ วัดป่าแสงอรุณ ศาลาประชาคม จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดที่ผ่านมา และมีการเสนอแนะให้มีการจัดเป็นประจำปีละ 1 ครั้ง โดยกำหนดพื้นที่จัดเป็นที่พุทธมณฑลอีสานจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนกลางมีความเหมาะสมทุกประการ โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนให้มากที่สุด สรุปควรมีกิจกรรม ดังนี้

1. รูปแบบขบวนอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ จากหน้าศาลากลางจังหวัด แห่ขบวน

ไปจัดประดิษฐานที่พุทธมณฑลฯ โดยมีรูปแบบขบวนดังนี้ 1) รถนำขบวน รถตำรวจทางหลวง ประชาสัมพันธ์ และขบวนป้ายโครงการ 2) ขบวนธงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ธง (ตุงอีสาน) และเครื่องสูง 3) ขบวนดุริยางค์หรือดนตรีพื้นเมือง 4) ขบวนพุทธบริษัท (พระสงฆ์ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ถือเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน บายศรี ผ้าไตร และอื่นๆ 5) ขบวนพระบรมฯ ที่มีการตกแต่งอย่างเหมาะสมสวยงาม เช่น ผอบที่บรรจุในเจดีย์หรือบุษบกจำลอง 6) ขบวนพระธรรม (พระไตรปิฎก) 7) ขบวนพระสงฆ์ (เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดหรือที่ปรึกษา) 8) ขบวนดนตรีพื้นเมืองเฉลิมฉลองสมโภช และ 9) ปิดท้ายด้วยขบวน เครื่องดื่ม (น้ำอ้อยเย็น) และรถพยาบาล

2. รูปแบบสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ให้มีการจัดวางในที่สูงรายรอบด้วยหุ่นเทพเทวดาหรือพญานาค ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระบรมสารีริกธาตุ มีเทพรักษาอยู่ 4 ทิศ ตกแต่งด้วยศิลปะแนวอีสานผ้าแพดานประดับด้วยธงสาย มีดอกไม้สดหรือแห้งประดับตกแต่งให้สวยงาม มีที่วางดอกไม้ธูปเทียนหรือเครื่องไหว้ให้เพียงพอต่อผู้ที่มาร่วมงาน มีทางเดินปะทักซิธรอบแท่นประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ประดับตกแต่งเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา

3. รูปแบบจุดบริการเครื่องไหว้ให้มีความสะดวก สวยงาม จัดที่ว่างและเก็บเครื่องไหว้ให้เพียงพอ

4. รูปแบบบริเวณพิธีเจริญพระพุทธมนต์ และฟังธรรมเทศนา ในช่วงการจัดงานบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ให้มีการเจริญพระพุทธมนต์เข้า-เย็น

ตอนเย็นเป็นการฟังเทศนาจากพระภิกษุสงฆ์ โดยนิมนต์พระภิกษุที่เป็นนักเทศเป็นที่ยินยอมของ พุทธศาสนิกชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบูชาพระ ธรรมเป็นการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ ให้เกิดการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็น ศีริมงคล และเป็นทางให้เกิดปัญญาและพ้นทุกข์ อีกทั้งเป็นการให้อุบาสก อุบาสิกา ได้ทำการบูชา พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าด้วยความ นอบน้อมสำรวม กาย วาจา ใจ ในสถานที่จัดพิธี เจริญพระพุทธมนต์ ต้องจัดให้มีโต๊ะหมู่บูชา เพื่อให้ประธานได้ทำพิธีบูชาพระรัตนตรัยก่อน ทำการเจริญพระพุทธมนต์ จัดให้มีเครื่องประกอบ เช่น อาสนะสงฆ์ ตาลปัด เครื่องดื่มถวาย สายสิน ขันน้ำมนต์ เป็นต้น ตลอดจนจัดเก้าอี้หรือเสื่อ สำหรับผู้ร่วมพิธีอย่างพอเพียง

5. รูปแบบโรงทาน การทานภัตตาหาร แต่พระภิกษุสงฆ์ที่มาทำการเจริญพระพุทธมนต์ ช่วงเช้าและอาหารสำหรับผู้มาร่วมงาน โดยส่วน กลางรับผิดชอบอาหารพระสงฆ์ ส่วนอาหารผู้มา ร่วมงานประชาสัมพันธ์ให้ผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมจัด ซึ่งต้องจัดให้มีสถานที่ให้เพียงพอ เหมาะสม สะอาด

6. รูปแบบการรักษาความสะอาดจัดให้ ผู้รับผิดชอบดูแลเก็บขยะ และที่ทิ้งขยะให้เพียงพอ มีการทำความสะอาดห้องน้ำ

7. รูปแบบการจัดระบบจราจรที่จอดรถ จัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกให้การจราจร ภายในบริเวณ และจัดสถานที่จอดรถให้เพียงพอ และปลอดภัย

8. รูปแบบจัดสถานที่จำหน่ายสินค้า เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่หลากหลาย และเป็นการส่งเสริม

เสริมอาชีพ จัดให้มีสถานที่จำหน่ายสินค้าทั่วไป อย่างเพียงพอ ไม่ให้อยู่ใกล้กับสถานปฏิบัติธรรม ไม่ให้รบกวนการปฏิบัติ

9. รูปแบบการรักษาความปลอดภัย จัดให้มีการรักษาความปลอดภัยกับที่สถานที่ กิจกรรม โดยเจ้าหน้าที่ต้องมีการแต่งกายหรือมี เครื่องมือเครื่องหมายเฉพาะ เช่น ชุดอาสาสมัคร (อ.ส.ม.)

10. รูปแบบเวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรม โดยจัดกิจกรรมการแสดงหรือโชว์ศิลปวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น สารพันยะ จัดประดิษฐ์เครื่องบูชา (บายศรี ชันหมากเบ็ง) การ แสดงอื่นๆ ที่ไม่ขัดต่อศีลธรรม วัฒนธรรม ประเพณี ที่ดีงาม และไม่ให้เกิดการทักท้วงการปฏิบัติธรรม เช่น ส่งเสียงรบกวนบริเวณปฏิบัติธรรม ฟังธรรม

11. รูปแบบการมีส่วนร่วม จัดให้เกิดการ มีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทุกกิจกรรมเพื่อให้ พุทธศาสนิกชนเกิดการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของงาน เกิดศรัทธาเลื่อมใสและเกิดความภาคภูมิใจ

12. รูปแบบกองอำนวยการ เพื่อบริหาร จัดการอำนวยความสะดวก ให้การจัดงานสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ทุกประการ โดยจัดคำสั่งจาก จังหวัดขอนแก่นแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละ กิจกรรม ตลอดจนให้มีการประเมินผลหลังจาก เสร็จสิ้นงาน เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

13. รูปแบบการจัดงบประมาณและหา รายได้ ให้ส่วนราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องจัดสรรงบประมาณบุคลากร และจัดหารายได้เข้าจำหน่าย สินค้า การบริการ ขอรับการสนับสนุนจากทุกภาค เอกชน ประชาชน

สรุปรูปแบบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่เหมาะสมในจังหวัดขอนแก่น เป็นการจัดรูปแบบที่ใช้หลักการที่เคยปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผสมผสานกับวัฒนธรรมประเพณีศิลปท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความสวยงามเกิดความประทับใจแก่ผู้ร่วมบูชา และสร้างศรัทธา อยากน้อมนำคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติ

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

1.1 ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา จึงควรให้ความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องการปฏิบัติ ความเชื่อที่ถูกต้องตามพระวินัยของพระพุทธศาสนา ให้ประชาชนได้มีความรู้ เข้าใจปฏิบัติได้ถูกต้อง

1.2 งานบุญพิธีอันเป็นประเพณี ที่เกี่ยวกับการสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เป็นสิ่งสำคัญ และแสดงให้เห็นถึงความศรัทธา

ความเคารพ บูชา ต่อบุคคลพระศาสดาอย่างสูงสุด จึงควรจะได้ส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันดีงาม ตามแบบพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ และแพร่กระจายออกไป เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าอย่างสูงและแสดงให้เห็นความสามัคคีของคนในสังคม ส่งเสริมให้เกิดความรัก ความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ อันจะนำมาซึ่งความสุข สงบ และความมั่นคงของชาติต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัยเพื่อให้สอดคล้องและเป็นคำตอบกับข้อเสนอแนะข้างต้น ในการทำวิจัยครั้งต่อไปจึงควรทำการศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาความศรัทธาและพิธีกรรมการสักการะพระบรมสารีริกธาตุ

2.2 ควรศึกษาการบริหารจัดการของวัดที่มีพระบรมสารีริกธาตุ

2.3 ควรศึกษาเรื่องวิเคราะห์พระบรมสารีริกธาตุที่จริง

References

- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitaka of Mahachulalongkornrajavidyalaya University in Honor of Her Majesty Queen Sirikit*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus. (2012). *Buddha Relics from 9 Countries and Arahant Relics to the Isan Land Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus to Celebrate 2600 Years of the Buddha Enlightenment*. KhonKaen : Klangnanavidya.
- Phrakru Kalayasitthiwat (Saman Kalayanadhammo). (1998). *History of the Buddha based in the First Council*. Bangkok : Suphawanitch Printing.
- Public Relation Department Area 4. (2017). *Wat Khung Ta Phoa in Cerebration of the Buddha Relics*. http://region4.prd.go.th/ewt_news.php?nid=18988. (Accessed 3 October 2017).

